

Darko Tanasković (1948) este un filolog orientalist, profesor universitar, autor, translator literar și diplomat sârb. A absolvit filologie orientalistă în 1970, a obținut diploma de master în 1972 și titlul de doctor în 1979, cu teza intitulată „Limba arabă în Tunisia contemporană – diglosia și bilingualismul”. A fost membru al Comitetului Executiv al Universității Europene din Roma, începând cu 1990, membru al Academiei Europene de Științe și Arte din Salzburg, începând cu 1995, membru al Asociației Translatorilor, al Asociației Scriitorilor Sârbi și al filialei sârbe a PEN-club. Din 1996 până în 1999, a fost ambasadorul Republicii Federale Iugoslave (RFI) în Turcia, din 1998 până în 1999, ambasadorul RFI în Azerbaidjan și din 2002 până în 2008, ambasadorul RFI la Sfântul Scaun (Vatican) și la Ordinul Suveran Militar de Malta. Din 2014, ocupă funcția de ambasador UNESCO al Serbiei.

Darko Tanasković

DE LA NEO-OTOMANISM LA ERDOĞANISM

DOCTRINA ȘI PRACTICA POLITICII EXTERNE A TURCIEI

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Adrian Cioroianu

Lect. univ. dr. Ionuț Cojocaru

Traducere: Loredana Niță

Redactor/Editor: Dan Iulian Mărgărit

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a

României

TANASKOVIĆ, DARKO

De la neo-otomanism la Erdoğanism : doctrina și practica
politicii externe a Turciei / Darko Tanasković. - Târgoviște : Cetatea
de Scaun, 2017

Conține bibliografie

ISBN 978-606-537-394-5

94

Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin orice mijloace, inclusiv stocarea neautorizată în sisteme de căutare sunt rezervate. Reproducerea se poate face doar cu acordul scris al editurii, cu excepția unor scurte pasaje care pot constitui obiectul recenziilor și prezentărilor.

Traducere din „FROM NEO-OTTOMANISM TO ERDOGANISM A DOCTRINE AND FOREIGN POLICY PRACTICE OF TURKEY”, Association of Non-Governmental Organisations of Southeast Europe – CIVIS, Belgrade, 2016

ISBN 978-606-537-394-5

copyright Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017

www.cetateadescaun.ro, editura@cetateadescaun.ro

CUPRINS

PREFAȚĂ

Un imperiu, o națiune, o carte și un dosar vast (Adrian Cioroianu).....	7
Neo-otomanism sau Erdoğanism?	21
Înfruntarea provocărilor mileniului 3	31
Definirea Neo-otomanismului și a principalelor sale caracteristici	35
Etapele dezvoltării conceptului de Neo-otomanism.....	49
Geopolitica „Profunzimii strategice”	67
Coordonatele globale ale Neo-otomanismului.....	83
Turcia și SUA	83
Turcia și Rusia.....	92
Turcia și China	100
Turcia și UE.....	103
Aspecte regionale ale Neo-otomanismului	111
Caucazul	111
Orientul Mijlociu.....	114
În postura de Aġabey și mediator	115
Relațiile cu Iran: „Partenerul cel mai apropiat este cel mai important”	122
Relațiile cu Irak: neplăcerile cauzate de nefericita vecinătate.....	126
Balcanii	130
Concluzii	155
Primăvara arabă, toamna turcă.....	159
POSTFAȚĂ (Ionuț Cojocaru).....	193

viii) un stat care, din epoca Troiei lui Homer și până la Mustafa Kemal sau Recep T. Erdoğan a cunoscut pe teritoriul său o succesiune de civilizații succesive, care în mod evident i-au marcat cultura politică;

ix) un stat care, în ultimele opt decenii, a fost singurul stat musulman care a avut laicitatea înscrisă în Constituția sa;

x) în fine, un stat care, cel puțin o vreme, va oferi observatorilor din afară (și mai ales aceluia din dreapta politică europeană, adeptă a tezei huntingtoniene a „ciocnirii civilizațiilor”) această dilemă: este Turcia un avanpost al lumii occidentale înspre lumea islamică sau, dimpotrivă, este ea un vârful lumii islamice în coasta Europei?

Iată de ce toate cărțile despre Turcia sunt binevenite în fața cititorului informat din România. Cea a lui Darko Tanasković spune o parte importantă a acestei povești. Și este cert că povestea Turciei va continua pe mai departe.

A.C.,

octombrie 2017

NEO-OTOMANISM SAU ERDOĞANISM?

Prima ediție în limba engleză a lucrării „Neo-otomanismul” (2013) era o traducere a celei de-a doua ediții, apărută în limba sârbă (2011). Între timp, a fost publicată o a treia ediție, adăugită, în limba sârbă, în 2015. Aceasta din urmă includea o anexă, care menționa evenimentele cu impact major asupra politicii externe a Turciei, de la începutul a ceea ce s-a numit „primăvara arabă”. Lucrarea de față reprezintă o traducere a celei de-a treia ediții, redactată în timpul tumultoaselor evenimente din Turcia și din împrejurimi, care au culminat prin încercarea de lovitură militară, din 15 iulie 2016. În timpul anului 2015, evenimentele care au dovedit că Turcia se confrunta cu serioase tulburări, atât în politica externă, cât și în cea internă, s-au schimbat cu rapiditate. Deși o parte din aceste provocări a fost condiționată de schimbări la nivel global, macro-regional și regional, pe care Turcia nu le-a putut influența, fără îndoială, deciziile problematice, lipsa de consistență și punctele de cotitură din politica externă a oficialilor de la Ankara, sau, mai exact, a președintelui R. T. Erdoğan însuși, au contribuit în mare măsură la înnegurarea orizontului politic al Turciei. Această lucrare nu intenționează să detalieze cronologic întâmplările și mișcările de pe scena internă, socială și politică a Turciei, sau metamorfozele din politica sa externă, dictate de problemele din contextul apropiat sau îndepărtat; ne propunem să evidențiem doar

Respectiv câteva momente care par să dețină o importanță statornică în înțelegerea subiectului abordat.

La vremea apariției primei ediții în limba sârbă a lucrării „Neo-otomanismul” (2010), mulți analiști și experți au respins justificarea utilizării termenului „Neo-otomanism”, iar în Turcia, a fost considerat o etichetă nepotrivită ideologic; astăzi, s-au schimbat multe în această privință. Deși a generat numeroase luări de poziție, Neo-otomanismul este considerat, pe scară largă, drept cea mai fidelă descriere a doctrinei pe care se construiește politica externă a Turciei, în special începând cu mandatul președintelui T. Özal. Același lucru este valabil și în cazul autorilor turci; în cartea lui H. Tuncer, „*Turkish Foreign Policy in the Era of Globalization*” (Istanbul, 2016), unul din capitole este intitulat „*Perspectiva neo-otomană asupra politicii externe*”, iar în sinteza de trei volume „*Turkish Foreign Policy*” (editată de Baskın Oran, Istanbul, 2016), „problema Neo-otomanismului” este tratată foarte serios (III, 196-198).

În materie de politică externă, o serie de evenimente interconectate privind războiul civil, cu o dimensiune internațională, din Siria, influențează încă major poziția internațională și spațiul de manevră, constant îngustat, ale Turciei. Odată cu dificultățile așa-numitei „primăveri arabe” și cu începutul unei perioade de confruntări mai ample în Orientul Mijlociu, menținerea unei abordări pragmatice și echilibrate față de factorii regionali s-a dovedit din ce în ce mai complicată pentru politica externă a Turciei, abordare care constituie premisa fundamentală a atingerii uneia din prioritățile viziunii neo-otomane a lui Davutoğlu: „politica de zero probleme cu vecinii”. În aproape toate conflictele, Ankara a jucat cartea greșită. Erdoğan l-a sprijinit pe Morsi în Egipt, care a fost înlăturat în 2013. I s-a împotrivit lui

Assad, în Siria, dar acesta își menține poziția. Israelul s-a apropiat și mai mult de Grecia și Cipru.

Acordul privind energia nucleară între Occident (în special SUA) și Iran ar putea aduce beneficii economiei Turciei, însă, prin micșorarea presiunii asupra Teheranului și prin implicarea activă a acestuia în procesele regionale, de partea șiiților, poziția Ankarei în termeni geostrategici și operativi a fost slăbită.

Implicarea militară a Rusiei în Siria a schimbat profund balanța puterii pe fronturile de luptă, ceea ce nu corespundea intereselor Turciei, dat fiind că atacurile aeriene rusești nu au afectat doar Statul Islamic, dar și pe inamicii lui Assad din zonele de la granița cu Turcia, printre care se numără și turkmenii, clienți și protejați ai Ankarei. În același timp, kurzii sirieni și irakieni au devenit mai puternici, pentru că atât Rusia, cât și SUA, au înțeles că aceștia sunt cei mai statornici și mai de succes opozanți ai extremiștilor islamici. Fiecare expresie a susținerii internaționale față de kurzi, cărora, după un scurt armistițiu, Erdoğan le-a declarat război, atât în cuprinsul, cât și în afara granițelor, constituie un coșmar pentru cei aflați în poziții de putere la Ankara. Nivelul cel mai scăzut al relațiilor cu Rusia a fost atins în noiembrie 2015, când avioane de luptă turce au doborât un avion rusesc în Siria (deși Ankara a susținut că se aflau în spațiul aerian turc). Putin a introdus imediat sancțiuni economice severe fostului partener privilegiat până mai ieri, iar retorica a căpătat tonuri violente, de ambele părți. În același timp, Turcia a fost afectată de atacuri teroriste, fie revendicate de Statul Islamic și de Partidul Muncitorilor din Kurdistan (PKK), fie puse pe seama acestora. Erdoğan a fost silit să intre în conflict deschis cu extremiștii Statului Islamic, acțiune pe care o evitase

anterior, în timp ce criza migranților lua amploare. Cu mai mult de 2 milioane de refugiați, în special sirieni, dar nu numai, Ankara a inițiat un dialog cu Uniunea Europeană (UE), în care nu era greu de identificat o nuanță de șantaj. După negocieri îndelungate, prim-ministrul Davutoğlu a reușit să ajungă la o înțelegere cu UE, în martie 2016. Conform acesteia, Turcia urma să stopeze valul incontrollabil de refugiați, în mod organizat. În schimb, primea ajutor financiar considerabil, destinat ajutorării migranților, cetățenii turci care călătoreau în spațiul UE nu mai aveau nevoie de vize, iar negocierile privind aderarea Turciei la UE erau reluate. Acest acord șantajist a fost văzut de Ankara drept o mare realizare diplomatică, iar UE a scrâșnit din dinți; curând, a devenit evident că era un aranjament dictat de necesitate, lipsit de sinceritate și de o relație de încredere între cele două părți, astfel încât implementarea sa a cunoscut o criză serioasă.

De asemenea, trebuie subliniat faptul că, în ultimii câțiva ani, conflictul mocnit dintre doi foști aliați împotriva kemaliștilor, R. T. Erdoğan și Fethullah Gülen, a luat amploare. Chiar și înainte de încercarea de lovitură militară, din 15 iulie 2016, era evident că, pentru „sultan”, predicatorul din Pennsylvania era inamicul numărul 1, cu care purta un război tăcut, cu ocazionale izbucniri deschise. În ciuda încercărilor oficiale de a ascunde amploarea conflictului, nori întunecați de neîncredere se adunau la orizontul relațiilor dintre Turcia și SUA. După înfrângerea încercării de lovitură militară, Gülen a fost acuzat, la nivel înalt, de a fi fost principalul organizator al acesteia; Turcia a cerut extrădarea acestui „terrorist periculos”. Au fost activate liste, evident, pregătite dinainte, ale (presupușilor) adepți ai lui Gülen din rândurile armatei, poliției, justiției, mass-media și educației;

au urmat arestări sistematice ale acestora, sau concedieri. Numeroși absolvenți ai școlilor și universităților fondate de mișcarea Gülen, odinioară foarte bine văzute, au pierdut dreptul de activă în instituții de educație. Renumitul publicist Faik Bulut a publicat o ediție extinsă a cărții sale „*Who is this Fethullah Gülen?*” în 2016, menționând în introducere că prima ediție a aceleiași lucrări, din 1998, a fost interzisă, și că el a fost persecutat pentru îndrăzneala de a pune sub semnul întrebării ideea idilică a protagonistului „*Islamului moderat, cu față umană*”, care era de neatins la acea vreme. Acesta a fost încă unul din punctele de cotitură ale lui Erdoğan, la care apologeții lui se referă ca la o dovadă de consecvență. Deși este imposibil să ne angajăm aici într-o analiză a naturii, substanței și a tuturor motivelor rupturii și conflictului dintre cei doi influenți lideri islamici, acestea sunt o dovadă în plus că democrația nu presupune încă disponibilitatea sinceră de a adopta pluralismul etic și ideologic în cultura politică a Turciei.

În ciuda multor neclarități în detaliile loviturii militare eșuate din 15 iulie, evenimentul va avea consecințe politice și sociale cu bătaie lungă în Turcia, ca și implicații internaționale mai largi. Tot ceea ce s-a întâmplat în acea noapte la Istanbul, Ankara și la baza militară Incirlik, ca și confruntarea cu rebelii, care a început în dimineața imediat următoare, a confirmat câteva aspecte importante ale cadrului democratic turc, împotriva căruiia evenimentele au fost direcționate, după cum susțin cu tărie Erdoğan și asociații săi. Răspunsul masiv al populației, la apelul lui Erdoğan în apărarea democrației pe străzi, în parcuri și pe poduri a fost izbitor. Neînarmați, cetățenii s-au opus tancurilor, s-au așezat în fața gloanțelor, au dezarmat soldați (deși ACEȘTIA nu erau cu adevărat hotărâți) și au strigat „Democrație!”, dar,

de asemenea, și „Allahu akbar”; acesta din urmă a rămas sloganul cel mai des auzit în manifestările din Taksim și Kızılay, prelungite intenționat, de sprijinire a Conducătorului... „Vom apăra democrația, cu ajutorul lui Allah!” se auzea în orașele turce. Dacă nu era deja clar, atunci a devenit limpede pentru oricine pe cine și pe ce se sprijină indisputabila forță politică a lui Erdoğan. În ultimii cincisprezece ani ai conducerii Partidului Dreptății și Dezvoltării (AKP), s-a format o nouă clasă de mijloc, fundația solidă a puterii lui Erdoğan. Spre deosebire de fostele coaliții guvernamentale slabe, dezorientate, compromise (nominal laice), administrațiile lui Erdoğan și-au promovat interesele proprii, desigur, dar și pe acelea ale votanților lor. La periferiile orașelor mari (să aruncăm o privire asupra cartierului asiatic din Istanbul!) au apărut proiecte rezidențiale, sprijinite de infrastructura comunală, cu centre comerciale masive. În timp ce vechea clasă a celor cu orientare kemalistă și pro-europeană se împutina treptat, una nouă se forma, cu pretenții puține și puternice loialități față de Allah și de Conducător. Sute de mii de oameni au primit apartamente, mașini, oportunități de angajare în administrație, sau de inițiere a unor afaceri proprii, inclusiv de antreprenariat în sectorul, aflat în creștere, al turismului. Numeroși cetățeni au contractat credite pe termen mediu și lung, dar, pe moment, acestea nu le afectează satisfacția, pe care nu vor s-o piardă. Sunt dispuși să moară pentru acela care le-a schimbat destinele și pe care îl votează democratic, prin voia lui Allah. Formarea acestui nou tip de clasă socială este crucială în dezvoltarea societății turce și determină, în mare măsură, calea politicii interne, lucru pe care Erdoğan îl știe foarte bine. Adeel Malik numea această nouă clasă de mijloc „arma secretă a democrației turce” (*Project Syndicate*,

26.06.2016). Puterea lui Erdoğan stă în populația care a inundat străzile, podurile și parcurile în noaptea de 15 iulie. Tot restul e mai puțin important, inclusiv criticile internaționale, indiferent de unde ar veni, dat fiind comportamentul său autocratic.

În apărarea democrației, adepții lui Erdoğan apără dreptul de a vota pentru Conducător în alegeri, pe care îl percep ca pe un sultan modern, ceea ce nu li se poate reproșa. Nu este o coincidență faptul că luxosul complex al noului palat prezidențial din Çankaya este numit „Külliyе” de public și în mass-media, termenul tradițional pentru moscheele și mausoleele sultanilor otomani. N-a dat însuși Erdoğan de înțeles, în repetate rânduri, că, pentru el, democrația nu este un scop, ci un mijloc? Totuși, a reduce democrația la proceduri electorale nu poate satisface unele părți ale societății turce, care aspiră și la alte valori ale democrației, cum ar fi recunoașterea și garantarea pluralismului real, respectarea drepturilor omului și a drepturilor civile, religioase și celor ale minorităților. De aceea, după ultimele evenimente turbulente, societatea turcă pare și mai polarizată și segregată. Deși, aparent, după lovitura militară eşuată, Erdoğan pare să fie la apogeul puterii sale, acest fapt, cu efecte pe termen lung, nu trebuie pierdut din vedere.

Pus cu spatele la zid de poziția internațională neclară privind Orientul Mijlociu și de prăbușirea politicii „zero probleme cu vecinii”, conștient că există prea multe fronturi deschise înăuntru și în afara țării, Erdoğan, ca de obicei, a decis în favoarea unei alte alinieri. Deși afirmase cu tărie că nu o va face niciodată, dat fiind că incidentul fusese o violare a spațiului aerian turc, a prezentat scuze Rusiei (la Ankara se spunea că „și-a exprimat regretul”) pentru doborârea avio-

nului rusesc. Putin s-a grăbit să le accepte și a început anularea sancțiunilor economice aplicate Turciei, cu observația că dezvoltarea ulterioară pe calea normalizării situației depinde, în mare parte, de implicarea acesteia în conflictul din Siria. Aceasta s-a tradus prin încetarea sprijinului activ și logistic acordat de Turcia forțelor anti-Assad, inclusiv celor „moderate” și turkmenilor, ceea ce a cauzat o nemulțumire potențial explozivă. Factorul kurd continuă, totuși, să pună presiune pe ecuația americano-turco-rusească. Pentru a echilibra lucrurile în cel puțin o privință, Erdoğan a inițiat normalizarea relațiilor cu Israelul, unde factorul palestinian rămâne o variabilă extrem de incomodă și o provocare constantă la adresa sustenabilității tendinței politice de apropiere între cei doi foști parteneri strategici. În paralel cu tentativa de reluare a relațiilor cu Orientul Mijlociu și cu Moscova, „sultanul” de la Ankara a atras numeroase critici din partea SUA și UE, din cauza măsurilor de represiune masivă adoptate, a suspendării drepturilor democratice după încercarea de lovitură militară, și a anunțului privind reintroducerea pedepsei cu moartea. Deși stânjeniți de criza migrațiilor și de acordul contradictoriu privind soluționarea crizei, semnat cu Turcia, funcționarii de la Bruxelles și unii oficiali din țări aparținând UE și-au exprimat nemulțumirea clară față de neglijarea, la Ankara, a valorilor democratice și a normelor legale privind drepturile omului și drepturile civile. Ankara a considerat aceste observații ca fiind rău-intenționate și nepotrivite între omologi.

Este foarte plauzibil ca Turcia să traverseze o perioadă dominată de provocări complexe, atât pe plan intern, cât și extern. Va reuși platforma relativ coerentă a Neotomanismului să supraviețuiască schimbărilor recurente din politica lui Erdoğan, axată, în principal, pe păstrarea,

consolidarea și instituționalizarea puterii absolute, de tipul celei a unui „sultan”? Un indiciu l-ar putea constitui faptul că Ahmet Davutoğlu, promotorul „profundizării strategice” nu a supraviețuit politic, fiind obligat să demisioneze din funcția de prim-ministru, în mai 2016. Într-adevăr, Neo-otomanismul este, în esență, mai durabil decât cei mai valoroși teoreticieni ai săi, dar, în perioada următoare, se va situa în umbra și în serviciul Erdoğanismului. Pentru moment, R. T. Erdoğan a legat aproape în totalitate soarta măreței și puternicei sale țări de țelul atingerii și menținerii puterii personale absolute.